

количественности объективного мира, создает определенный квантитативный концепт как результат эмпирического и научного познания лингвистических и объективно существующих квантитативных характеристик окружающего мира.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. К проблеме функциональных типов лексического значения // Аспекты семантических исследований. – М.: Наука, 1980. – С.159-249.
2. Берка К. Измерения: Понятия теории, проблемы. – М., 1987. – 261 с.
3. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики. – М.: Прогресс, 1992. – 224 с.
4. Зорівчак Р.П. Семантична структура словесного образу // Іноземна філологія. – Львів: Львів.нац.ун-т, 1999. – № 11. – С. 218-225.
5. Категория количества в современных европейских языках / Акуленко В.В., Швачко С.А., Букреева Е.И., Синякова Г.А., Попович М.М. и др. / Под ред. В.В.Акуленко. – К.: Наукова думка, 1990. – 284 с.
6. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) // Язык и наука конца 20 века / Под ред. Ю.С.Степанова. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 144-238.
7. Минкин Л.М. Новая теория прагматики и новые идеи современной лингвистики // Вісник Харків.ун-ту. – 1997. – № 390. – С. 101-104.
8. Панфилов В.З. Философские проблемы языкознания. Гносеологические аспекты. – М., 1977. – 284 с.
9. Паповяниц Э.Г., Андреева О.П. Предсказуемый и непредсказуемый внутренний гипостазис // Вісник Харків. держ. ун-ту. – 1995. – № 384, Т.2. – С. 123-125.
10. Сепир Э. Градуирование // НЗЛ. – М., 1986. – Вып. 16. – С. 43-78.
11. Степанова І.С. До питання про семантичні трансформації компонентів фразеологізмів // Гуманітарний вісник. Сер. Іноземна філологія. Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики. – Черкаси, 2000. – С. 291-295.
12. Сусов И.П. Деятельность, сознание, дискурс и языковая система // Языковое общение: процессы и единицы. – Калинин, 1988. – С. 7-13.
13. Тарасова Е.В. Речевая системность в терминах лингвопрагматики // Вісник Харків.нац.ун-ту. ім. В.Н.Каразіна. – 2000. – № 471. – С. 273-279.
14. Швачко С.А. Адъективные аспекты порядковых денумеративов // Вісник Харків.нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – 2000. – № 471. – С. 292-299.
15. Шевченко І.С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике. // Вісник Харків.нац.ун-ту. ім. В.Н.Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 202-205.
16. Bever Th.G. The Cognitive Basis for Linguistic Structures // Annual Series. – N.York, 1970. – No 4. – P. 282-283.
17. Brown G., Yule G. Discourse Analysis. – Cambr. Et.: CUP, 1996. – 288 p.
18. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1991. – 512 p.
19. Wunderlich D. Methodological remarks on speech act theory // Speech act theory and pragmatics / Eds. J. Searle, F.Kiefer, M.Bierwisch. – Dordrecht, Boston, London: Reidel, 1980. – P. 291-312.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олена Медвідь – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу Сумського державного університету.

Наукові інтереси – прагматичний аспект лінгвістики.

Антоніна Аксютя – аспірантка кафедри перекладу Сумського державного університету.

Наукові інтереси – прагматичний аспект лінгвістики.

ШЛЯХИ АКУМУПІОВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СЕМАНТИКИ: ВАЛОРИЗАЦІЯ УНІВЕРСАЛЬНИХ КОНЦЕПТІВ (на матеріалі української, німецької, англійської та російської компаративних фразеологій)

Костянтин МІЗІН (Київ, Україна)

У статті проаналізовано причини етнокультурних “збоїв” при валоризації універсальних концептів на прикладі гастроконцепту “молоко” в українській, німецькій, англійській і російській компаративних фразеологіях.

The papers deals with the analysis of ethnocultural shifts in valorization of universal concepts, taking a “milk” gastroconcept in Ukrainian, German, English and Russian comparative phraseologies as an example.

Фразеологія як “дзеркало душі народу” найдетальніше віддзеркалює універсальні та самобутні риси цієї “душі” на тлі зіставлення з іншими “душами”, що уможливило детальніше вивчення такого недослідженого феномену, як етнокультурна свідомість, котра утворює центральну ланку в ланцюжку *мова – культура* тієї чи іншої лінгвоспільноти. Тому **актуальними** нині є розвідки, присвячені зіставному аналізу фразеологій споріднених і неспоріднених мов (М.Ф. Алефіренко, Л.К. Байрамова, Г. Вальтер, С. Георгієва, М.В. Жуйкова, В.М. Мокієнко, Ж. Фінк та ін.).

Зіставний підхід уже залучався автором цієї статті для дослідження мовної та культурної інформації, закодованої в компаративних фразеологічних одиницях (КФО) германських і слов’янських мов. Останні – як універсальний лінгвальний і екстралінгвальний феномен –

утворюють розгалужену фразеологічну систему будь-якої мови [8]. При цьому нами задекларовано, що етнокультурна свідомість скеровує пізнання у специфічне русло, в результаті чого і виникають розбіжності при концептуалізації навіть універсальних понять у різних мовних спільнотах.

Однак ми недостатньо уваги приділяли зіставному вивченню когнітивних структур, наприклад концептів, за допомогою яких людська свідомість категоризує та концептуалізує навколишній світ. Насамперед це стосується концептополя “продукти харчування”, яке репрезентує гастрономічний код культури. Ключові концепти цього коду формують навколо себе розгалужені концептосистеми, дослідженню яких присвячено до цих пір нечисленні розвідки [див., напр., 2; 5], особливо в зіставному аспекті [див., напр., 3; 6]. При цьому зіставний аналіз гастроконцептів на матеріалі такого потужного маніфестанта етнокультурної маркованості, як компаративна фразеологія, нині повністю відсутній, що свідчить про **наукову новизну** пропонованої статті, **метою** якої є вивчення причин етнокультурних “збоїв” при валоризації універсальних концептів на прикладі гастроконцепту “молоко” в українській, німецькій, англійській і російській компаративних фразеологіях.

Зазначимо, що серед десятків визначень поняття “концепт”, нам близьке тлумачення останнього А.М. Приходьком [9: 55, 61–62]: концепт – це “складноструктурований феномен, в якому поняттєве начало, проходячи через сито етнопсихологічної оцінки, органічно сполучується з лінгвокультурним”. У такий спосіб формується його тришарова структура – понятійний, перцептивно-образний та валоративний (ціннісний) складники. Валоративний складник концепту реалізується в єдності його етнопсихологічного, соціодискурсивного та лінгвокультурного начал.

Випадки зміни аксіологічного підґрунтя понять при концептуалізації об’єктивного світу різними лінгвоспільнотами, тобто при формуванні валоративного складника концепту, найчіткіше, на нашу думку, простежуються на матеріалі компаративної фразеології, оскільки образи-еталони цих одиниць при вираженні універсальних понять часто виявляють перцептивно-образну ізоморфність, однак семантика універсальних (фреквентивних) КФО може суттєво різнитися.

Це помітила А. Левін-Штайнманн [7: 62] при дослідженні лінгвоспецифічного процесу, наявного при оформленні концептів за допомогою ФО, на прикладі образу-еталона *молоко*: в російському порівнянні *белый как молоко* цей образ-еталон може позначати як колір різних об’єктів, так і матово-білу шкіру, в українському *біла як молоко* – лише білолицю, незасмаглу жінку, тобто неповною мірою виражає друге значення російської одиниці, а німецька КФО *weiss wie Milch* (досл.: білий, наче молоко) передає семантику винятково кольору (обмежуючись при цьому, головним чином, позначенням кольору скла; існує навіть термін *Milchglas*), отже, збігається з першим значенням російського порівняння. Принагідно зазначимо, що в англійській мові образ-еталон *milk* ‘молоко’ у КФО (*as*) *white as milk* (досл.: білий, наче молоко) може передавати семантику кольору як різних об’єктів, так і білої, незасмаглої шкіри [11: 819]. Таким чином масмо майже повний збіг значення образів-еталонів *milk* та *молоко* в неспоріднених англійській і російській мовах.

Як бачимо, без поглиблення в семантику наведених вище КФО, їх можна визначити як типові приклади фразеологічної інтерференції, дослідження якої є прерогативою комунікативно-прагматичного аспекту зіставної лінгвокультурології як частини сучасної теорії міжкультурної комунікації [1: 181]. Попередити таку інтерференцію мають лінгводидактика та лексикографія (фразеографія), оскільки тлумачні та фразеологічні словники, повнота укладання статей яких становить ще одну з невирішених до цих пір проблем сучасного мовознавства, теорії фразеології зокрема, значно відстають від дискурсивного мислення сучасного мовця.

Свідченням цього може бути й те, що наведені А. Левін-Штайнманн дані, можна уточнити і далі: В.М. Мокієнко подає три значення російської КФО (*белый*) *как молоко* – “1. Про біле полотно, кольори тощо. 2. Про густий, білий туман, що стелеться. 3. Про чию-небудь матово-білу шкіру” [14: 254]. Акцент при цьому падає на колір туману (КФО-синонім: *туман как молоко*) та шкіри (КФО-синоніми: *кожа у кого*) *как молоко*; *бледный* (*белый*) *как молоко*). Натомість Л.О. Лебедева зводить семантику образу-еталона *молоко*

лише до позначення кольору туману: (*белый, густой*) *как молоко* – “завичай про туман” [12: 257]. В українській мові образ-еталон *молоко* колірно номінує не лише білолицю, незасмаглу жінку, а й також сиву людину, напр.: *побілів як молоко* – “посивів”; *сивий як молоко* – “про зовсім сиву людину”. В інших випадках семантика основи порівняння *білий* при фразеологізації зникає, напр.: *зуби білі як молоко* – “про людину зі здоровими зубами” [17: 61, 95]. Однак, так чи інакше, всі ці номінації пов’язані з описом людини.

Показово, що в англійській і російській мовах аналізована КФО виконує функцію кольорономінації як “живих”, так і “неживих” об’єктів навколишньої дійсності, в німецькій – лише “неживих”, в українській – виключно “живих”. Пояснити ці лінгвокреативні парадокси категоризації та концептуалізації об’єктивного світу різними мовними етносами можна за допомогою такого положення: при ізоморфності поняттєвого та перцептивно-образного складників концепту відмінності концептуалізації навколишнього світу в різних лінгвокультурах виявляються при валоризації, тобто при формуванні валоративного складника концепту. Цей складник утворюється за допомогою трьох начал: етнопсихологічного, соціодискурсивного та лінгвокультурного.

Відтак, розбіжності ціннісних орієнтирів у різних народів, які виникають на рівні етнопсихологічного начала, провокують подальше їх поглиблення на рівні соціодискурсивного й лінгвокультурного начал, бо етнопсихологічна цінність концепту – це конгломерат знань, образів і асоціацій, які викликаються у свідомості людини саме завдяки її належності до тієї чи іншої етнічної спільноти. Духовна енергетика народу перетворює концепт на певного роду архетипний образ, який зумовлює моделі мислення та регулює апріорні форми поведінки. Їх лінгвістична інтерпретація уможливується через усвідомлення двох аспектів руху наукової думки: соціодискурсивного (від людини до комунікативної культури) і лінгвокультурного (від культури до людини) [9: 62]. Тут хотілося б додати до цього положення А.М. Приходька: лінгвокультурний аспект – це рух наукової думки від культури до не просто людини, а людини, яка володіє мовою, *homo lingualis*.

Важливим є те, що при формуванні етнопсихологічного начала валоративного складника того чи іншого концепту всотуються і доконцептуальні цінності, які акумулюються і транслюються за допомогою архаїчних знаків етнокультур: міфів, ритуалів, обрядів, символів тощо.

Так, молоко у слов’ян – це один із основних видів їжі, об’єкт міфологічних вірувань, магічних ритуалів і захисту; молоко причетне до кольорової символіки: македонці у давнину купали новонароджених дітей у молоці, щоб вони були білими [15: 284, 287–288]. Додамо, що українці також купали дітей у коров’ячому молоці, – “щоб повне та біле було” [10: 375]. Натомість у германців, німців зокрема, лінгвосеміотично релевантним є не стільки молоко, як продукти з нього, наприклад сир, оскільки в Німеччині, як власне і в багатьох країнах Європи, існував звичай причащати в особливо урочистих випадках життя “сімейним сиром” (нім. *Familienkäse*) [4: 327].

Отже, германські та слов’янські мовні простори виявляють відмінності при формуванні етнопсихологічного начала валоративного складника концептів англ. “milk”, нім. “Milch”, укр. “молоко” та рос. “молоко”. Цим деякою мірою можна пояснити “живу” й “неживу” кольорономінацію образу-еталона *молоко* аналізованих КФО: антропоморфне (“людяне” / “живе”), архетипно-символьне знакопозначення молока у слов’ян і менш лінгвосеміотично значуще, “неживе” у германців. При цьому в українській і німецькій мовах простежуємо асиметрію антропоморфного кольоропозначення образу-еталона *молоко*, а в англійській і російській мовах – симетрію; поміж собою у цих мовах виявляється часткова асиметрія, з одного боку, в українській, англійській і російській мовах, із другого боку, в німецькій, англійській та російській.

У такий спосіб етнопсихологічні чинники можуть “провокувати” поглиблення асиметрії при подальшому наповненні концепту соціодискурсивними та лінгвокультурними смислами. Так, рос. концепт “белый цвет” при фразеотворчій лінгвокреативній взаємодії вторинного знакопозначення з образом-еталоном *молоко* та подальшому соціодискурсивному функціонуванні знаку непрямо-похідної номінації *белый как молоко* може звузити ознакову базу цього образу-еталона до еталонізації білого кольору лише туману, що й підтверджує

фразеологічною практикою Л.О. Лебедева (див. вище звужену семантику КФО *белый как молоко* у статті словника цієї дослідниці). Саме концептуальне тло (один чи декілька концептів, які постають у результаті “відсіювання” багатьох гіпер- та гіпонімічних при фразеологізації того чи іншого усталеного порівняння. Ім’я цього концепту (концептів) збігається, як правило, з іменем образу-еталона, хоча часто простежується тісний семантичний перетин концептуального тла з основою порівняння – К.М.) аналізованої КФО – а в ній простежується симбіозна амальгама концептів-гіперонімів та -гіпонімів: “еда”, “напиток”, “блюдо”, “белый цвет”, “здоровье”, “жизненные силы”, “жизненный опыт”, “мать” та ін. – є найбільш рухливим у “мовній тканині” (Б.М. Гаспаров) цього комплікативного лінгвознаку, спричиняючи перманентні зміни у його значеннєвому імплікаціоналі, які поступово трансформують і менш рухливий інтенціонал. Такі зміни стосуються насамперед соціодискурсивного складника концептів, дуже “чутливого” до будь-яких змін у мовному етносі.

Принагідно зауважимо, що відмінності у семантиці універсальних (фреквентивних) КФО, які виникають при їх функціонуванні на рівні соціодискурсивних складників концептів, “законсервованих” у межах цих КФО в процесі фразеологізації, можуть бути, на перший погляд, незначними і стосуватися лише деяких смислових нюансів значення аналізованих одиниць. Однак такі незначні смислові розбіжності вимагають інколи “занурення” тих чи інших універсальних (фреквентивних) КФО в різних мовах у різні дискурсивні формації. Наприклад, німецька КФО *aussehen wie Milch und Blut* (досл.: мати вигляд, наче молоко й кров) – “здоровий і червонощокий, як кров із молоком” [13: 119] має аналоги як в українській (*як молоко та кров* – “здоровий, з рум’янцем на щоках” [16: 403]), так і в російській (*как кровь с молоком* – “про ідеально здорову та рум’яну дівчину” [14: 199]) мовах. Ця КФО передає семантику молодості та краси, яка вибудовується на основі символіки червоного й білого кольорів. Як у німців, росіян, так і в українців білий колір асоціюється з невинністю, чистотою, а червоний – це колір життя, любові (кохання), відданості, тому аналізований фразеологізм характеризує здорових, міцних молодих людей. Л. Рьоріх [18, Vd. 3: 1033] наголошує на давній історії цього виразу, який був відомий ще до часів Середньовіччя. У Середньовіччі ж біле обличчя та червоні щоки й губи вважалися символом жіночої краси та здоров’я. У ліриків того часу, наприклад Вальтера фон дер Фогельвайде, часто символом жіночої краси були лілія та троянда (можливо тому в англійській мові функціонує некомпаративний фразеологізм *milk and roses* (досл.: молоко й троянди) – “кров із молоком” [11: 501] з дещо іншим образом-еталоном).

З огляду на це, можна припустити, що аналізоване порівняння було запозичене в українську та російську мови шляхом калькуванням із творів німецькомовних письменників, зберігши при цьому й свою семантику. Проте детальне ознайомлення зі словниковими статтями свідчить про те, що в російській мові, на відміну від німецької та української, КФО *как кровь с молоком* є гендерно асиметричною і вимагає “занурення” лише в жіночий дискурс.

Такі випадки є численними і потребують до себе більшої уваги з боку мовознавців. Особливо це стосується фактичного матеріалу, фразеологічного зокрема, який досліджується крізь призму когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики, бо, як бачимо, концепти, утворені на універсальних когнітивних засадах, “занурюються” часто в різних мовах у різні, інколи протилежні, типи дискурсів. Причиною цьому є, як у наведених вище прикладах, лінгвокреативний семіозис мовного етносу, який спричинює етнокультурні “збої” на рівні валоративного складника концептів.

Таким чином, аналіз специфіки валоративного етнонаповнення гастроконцепту “молоко” підтверджує задекларовану нами тезу, що при певній ізоморфності поняттєвого та перцептивно-образного складників того чи іншого концепту може виникати “збій” на рівні етнопсихологічного начала при валоризації цього концепту. Поглиблення асиметрії валоративного складника гастроконцептів можуть “провокувати” при подальшому наповненні концепту соціодискурсивними та лінгвокультурними смислами етнопсихологічні чинники, що засвідчив російський концепт “белый цвет”, який може звузити з часом ознакову базу образу-еталона *молоко* КФО *белый как молоко* до еталонізації білого кольору

лише туману. Особливо такі зміни стосуються соціодискурсивного складника концептів, який дуже “чутливий” до будь-яких змін у тому чи іншому мовному етносі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н.Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм: Монография. – М.: ООО Изд-во «Элпис», 2008. – 271 с.
2. Беленко Е.В. Концептосфера *продукты питания* в национальной языковой картине мира: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Челябинский гос. ун-т. – Челябинск, 2006. – 19 с.
3. Буркова П.П. Кулинарный рецепт как особый тип текста (на материале русского и немецкого языков): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19; 10.02.01 / Ставропольский гос. ун-т. – Ставрополь, 2004. – 20 с.
4. Бушкевич С.П. Этнографический контекст одного случая экспрессивной номинации (*корова*) // Этноязыковая и этнокультурная история Восточной Европы. – М.: «Индрик», 1995. – С. 319–335.
5. Головницкая Н.П. Лингвокультурные характеристики немецкоязычного гастрономического дискурса: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Волгоградский гос. ун-т. – Волгоград, 2007. – 20 с.
6. Ковалева Л.В. Фразеологизация как когнитивный процесс. – Воронеж: Изд-во Воронежского гос. ун-та, 2004. – 184 с.
7. Левин-Штайнманн А. Лингвоспецифический компонент при оформлении концептов фразеологизмами // Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках / Отв. ред. В.Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 2004. – С. 60–68.
8. Мізін К.І. Компаративна фразеологія: Монографія. – Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2007. – 168 с.
9. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.

ДОВІДНИКИ

10. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
11. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Рус. яз, 1984. – 944 с.
12. Лебедева Л.А. Устойчивые сравнения русского языка: Краткий тематический словарь. – Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2003. – 300 с.
13. Мізін К.І. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння). – Вінниця: Нова книга, 2005. – 304 с.
14. Мокиенко В.М. Словарь сравнений русского языка. – СПб.: «Норинт», 2003. – 604 с.
15. Славянские древности / Этнолингвистический словарь под редакцией Н.И. Толстого: В 5-ти томах. – М.: «Международные отношения», 1995. – Т. 3. – 693 с.
16. Словник фразеологізмів української мови / Уклали В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1097 с.
17. Юрченко О.С., Івченко А.О. Словник стійких народних порівнянь. – Харків: Основа, 1993. – 176 с.
18. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. – Freiburg; Basel; Wien: Herder, 2001. – Bd. 1 – 348 S., Bd. 2 – 734 S., Bd. 3 – 1106 S., Bd. 4 – 1502 S., Bd. 5 – 1910 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Костянтин Мізін – докторант кафедри загального та українського мовознавства Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: теорія фразеології, компаративна фразеологія європейських мов, зіставне мовознавство, лінгвокультурологія, етнолінгвістика.

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ CREATURE ТА ICTOTA ЗАСОБАМИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Тетяна НІКУЛЬШИНА (Горлівка, Україна)

Стаття присвячена дослідженню особливостей вербальної експлікації концептів CREATURE та ICTOTA у зіставному аспекті на матеріалі англійської та української мов. Досліджена диференціація лексичних одиниць, що формують концепти CREATURE та ICTOTA, залежно від структурних, семантичних та лінгвокогнітивних аспектів. Визначена роль концептів CREATURE та ICTOTA в англійській та українській картинах світу.

The article deals with investigating the verbalization peculiarities of concepts CREATURE and ICTOTA in modern English and Ukrainian languages in contrast. The differentiation of lexical units forming concepts CREATURE and ICTOTA resulted from structural, semantic and linguocognitive aspects is revealed. The role of analyzed concepts in English and Ukrainian pictures of the world is defined.

Вступ.

Через почування і модальнісні відношення людина тісно пов'язана з довколишнім світом у найширшому розумінні цього слова. Світ для людини постає у двох вимірах – реальному та ірреальному. За останні роки спостерігається підвищений інтерес до розгляду лексичних одиниць, що вербалізують ірреальний світ.

Актуальність роботи зумовлюється необхідністю дослідження лінгвістичних особливостей концептів CREATURE та ICTOTA, оскільки дане питання не було вивчене на матеріалі сучасної англійської та української мови у зіставному аспекті.

Матеріалом для дослідження виступають словникові статті із лексикографічних джерел. Аналіз компонентів здійснювався за допомогою одномовних словників, що складають емпіричну базу сучасної семасіології.